

О.В. Григоренко,

*Державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка,
м. Полтава*

ЖИТЛОВІ МОТИВИ: КОНФЛІКТ НАВКОЛО БУДИНКУ В РОМАНІ Е.СЛІНЕК “КОХАНКИ”

У статті аналізується мотив житла як основа конфлікту в романі Е. Слінек “Коханки”, розглядається множина конотацій, котрі отримують в романі знаки, які належать до дискурсу будинку.

The article reveals and analyses the motive of accommodation as the main reason of the conflict in the novel “Lovers” by E. Jelinek, the majority of connotation, of the symbols, which belong to the discourse of the house in the novel, are considered in the article.

Мотив житла є одним із основних у прозі австрійської письменниці Е.Слінек. Будинки й квартири досить рідко становлять частину топосу романів – будинок, як правило, функціонує в тексті в якості знаку, котрий, у залежності від контексту, може отримувати будь-які конотації. Саме так мотив житла організований у романі “коханки”¹ (1975), сюжет якого складається із двох основних ліній, історій кохання робітниці швейної фабрики Брігіти й Гайнца – електрика з перспективами відкрити магазин електротоварів, та сільської дівчини Паули, чия мрія знайти щастя в коханні приводить до невдалого шлюбу з лісорубом Еріхом.

Брігіта, чиєю метою з самого початку є заволодіти Гайнцом, спершу пробирається до його будинку: “der fernfahrvater ist abwesend, und brigitte hilft im haushalt, was das einzige ist, womit sie sich beliebt machen kann, das heißt sie putzt freudig mit dem scheißbesen die klomuschel. vor fünf minuten hat sie gesagt, sie macht das ja gern. ihr wird ganz schlecht von all der scheiße, die sich im laufe der woche so in einem dreipersonenhaus ansammelt” [4, с. 13]. На перший погляд безневинна згадка про батька-далекобійника виявляється основою для психоаналітичної пародії: відсутність батька підпадає під категорію витіснення, прихід у будинок Брігіти читається як сублимація – за відсутності зображення в романі індивідуальної свідомості, в якій могли б відбуватися ці процеси, на витіснення й сублимацію перетворюються самі персонажі. Брігіта при цьому сублимує як батька

¹ Назву й цитати з роману подано із дотриманням автентичного правопису.

свого потенційного чоловіка, так і свого власного, бо мати виховувала її сама – їй це вдається, на підтвердження своєї фалічності вона отримує найбруднішу роботу в будинку.

Як пародія на тривіальний роман, роман “коханки” мав би відображати ряд дихотомій – природа / цивілізація, село / місто, хороша / погана героїня (герой) тощо. Деякі з названих протиставлень дійсно збережені, але найбільш послідовно в романі, незважаючи на схематичність персонажів, вибудована дихотомія чоловіче / жіноче мислення, яка зберігається й на рівні літературних та філософських алюзій. Чищення унітазу, яке виявляється останнім доказом фалічності Брігіті, Гайнц розуміє як одну із типових ознак жіночності: “heinz wird, wenn nicht schon eine sekretärin, höhere schülerin, sekretärin, sekretärin oder sekretärin zur frau bekommen, die eine richtige frau ist, also ordentlich mit dem besen und seinen widrigen begleitumständen umgehen kann” [4, с. 13] – у жінці Гайнц бачить і коханку, й господиню.

Для сільських персонажів, Еріха й Паули, ця дихотомія існує на ціннісному рівні: “... das trinken soll erich ganz aufgeben, weil das das schlimmste ist, weil es die weißlackierten küchenmöbel und das neue nußbaumschlafzimmer persönlich betrifft und angeht. alkohol und neue möbel, das sind natürliche gegner von natur aus. auch alkohol und adrette schürzenkleider, die nicht bekotzt werden sollten, weiße schuhe, die wie echtes leder aussehen, aber keins sind, aber trotzdem nicht bekotzt werden dürfen, kinder in bunten kleidchen, topfpflanzen, der fernseher mit den künstlichen blumen in der künstlichen blumenvase, das alles und alkohol, vorhänge aus durchsichtiger kunstfaser und alkohol, bügelfreie textilien und alkohol, das sind einfach feinde in der natur, wo sie sich begegnen. feinde” [4, с. 50]. Кухонні меблі, спальня з горіхового дерева, кімнатні рослини й декоративні квіти, телевізор, текстиль, який не мнеться, є для Паули безпосередніми й обов’язковими наслідками приходу кохання й невід’ємними атрибутами сімейного життя, єдиною цінністю Еріха, яка врівноважує всі попередні, є алкоголь. Алкоголь і домашній затишок постулюються як вороги в природі, “де б вони не зустрілися”. Прихований зміст метонімії зовсім прозорий: природними ворогами є чоловік і жінка, в даному випадку вони родом із села й місце їхніх зустрічей – мальовничі ландшафти, посеред яких, згідно із каноном тривіального роману, мала б – замість боротьби за виживання – відбуватися любовна ідилія. Після того, як Паула розчарується в коханні до Еріха, вона сама для себе видозмінює “міф про любов” [див. 1, с. 283 – 286]: замість прагнути власного щастя, вона починає прагнути створити ілюзію свого щастя для інших, місце чоловіка, якого любила б вона, і який кохав би її, посідає будинок: “paula denkt jedoch für zwei und gleich weiter, quasi in fortsetzungen, nicht mehr an die liebe und das, was sich dabei im körper ausbleibt bzw. verändert, sondern an die neue wohnung, die

kinder und die jause mit kaffee und schlag für die ANDREN, denen man etwas ZEIGEN muß” [4, с. 51] – “думання “з продовженням” відповідає формі виходу або структурній організації тривіальних романів, за зразком яких упорядковує свої уявлення про любов Паула.

В уяві Брігіті будинок є не атрибутом кохання, а невіддільним від Гайнца об’єктом її домагань. Більше того, в будинкові вона бачить потенціал, котрий Гайнец повинен реалізувати: “wenn man ein schrebergartenhäuschen hat, ist das schon sehr viel, aber es geht noch höher hinan, bis zu einem ein- oder zweifamilienhaus. das schrebergartenhaus, so klein wie es ist, soll ein ansporn für heinz sein, daß es noch höher hinaufgeht” [4, с. 62]. Із розростанням нерухомості Брігіта, як “сліпий і заморочений пролетар, котрий цілковито визначений своїми безпосередніми потребами й своєю повною відчуженістю під владою господарів” [1, с. 85], пов’язує свої перспективи на майбутнє: “und ich werde einmal ein haus haben, das viel schöner ist als dieses einfache kleine schrebergartenhaus, das wir den schwiegereltern lassen werden, während wir, heinz, der meiner ist, und ich, die ich auch meine bin, in ein größeres schöneres haus umziehen werden, dessen erdgeschoß ein eigenes geschäft beherbergen wird. für elektroinstallationen. soweit brigitte” [4, с. 67] – нерухомість наділяється при цьому ознаками рослини, здатністю рости й розвиватися незалежно від людини, але прискорювати ріст за умови хорошого догляду. Реалізація стратегічного плану Брігіти дещо відрізнялася від задуму: дачний будиночок, який планувалося віддати батькам, добудували й залишили собі, батьків виселили в однокімнатну квартиру – іншими словами, для збільшення житлових площ використали прийом екстенсивного господарювання. Але Брігіті й не йшлося про здійснення мрії в усіх деталях – головним її прагненням було стати власницею нерухомості, бо тільки завдяки цьому вона могла самоствердитися: “und, wenn unser fabrikbesitzer zu mir nach hause käme, fährt b. fort, dann müßte selbst er dort machen, was ich will, denn mein haus ist mein schloß. so klein es ist, so sehr kann ich dort aber auch anschaffen” [4, с. 74]. Магічна дія будинку-фортеці розповсюджується на власність узагалі – в матері Брігіти не було чоловіка, але вона має житло, тому почувається королевою у власній оселі: “die leiche von brigittes mutter liegt auf dem sofa und liest in der fürstenhäuserzeitung. in ihrem heim ist sie königin. in ihrem eigenheim, da ist brigitte leider noch nicht” [4, с. 100]. Наявність житла створює для жінки ілюзію сили й влади – не маючи можливості повелівати чоловіком, вона в усій повноті реалізує владу на здобутому нею просторі. Максимально вираженою псевдоматріархальна структура виявляється в селі, двір і будинок стають домогосподарським королівством: “ständig überschaut die muta ihr reich, von einer hausfrauengränze zur nächsten. die mutta ruckt mit dem kopf hin und her, auf der suche nach illegalen grenzgängern. die muta schaut ständig vom anfang ihres reiches

bis zum ende ihres reiches, immer hin und her, sie freut sich dabei, dass sie einen hausfrauenreich hat". Влада, яку домогосподарський райх дає своїй хазяйці, суто символічна, бо після весілля й народження дітей жінка вважається мертвою, оскільки повністю виконує передбачене своїм життєвим циклом. Умовність посмертного буття жінки як володарки домогосподарського райху увиразнює наявність у ньому повсякденних турбот і заздрості – інші, розмірковує жінка, мають набагато більше, дружина ковбасника, наприклад, має власне царство, але на додачу й власну коптильню [4, с. 75].

Сільська жінка не випадково порівнює себе з дружиною ковбасника – ця професія має надзвичайний престиж, але й зустрічається в селі надзвичайно рідко, для сільської дівчини стати дружиною ковбасника є нездійсненною мрією. Особливе ставлення до виробників ковбаси дозволяє також розмежувати село й місто в часі: два світи протиставляються не як первинний світ добра та чистоти й урбанізоване зло, але як два локуси, в яких є дійсним різний відлік часу. "Споконвічність" села виявляється у відставанні в розвитку – там актуальні згадки про повоєнні часи й особливу цінність, яку мали тоді професії м'ясника й ковбасника, місто ж існує в 70-х роках, вже після перемоги сексуальної революції.

Підсумок боротьби за житло обох жіночих персонажів підводиться під час їхнього весілля: "brigitte und heinz werden im kleinen schreibergartenhaus der heinzeltern wohnen, solange, bis sie die heinzeltern hinausbeißen und bauen können, haus und geschäft vergrößern sowie einrichten. paula und erich werden bei paulas eltern ein kleines zimmer bekommen, solange, bis sie sich eine kleine wohnung leisten können oder sogar bauen können!" [4, с. 137-138]. Брігіта отримує те, за що боролася з самого початку, Паула не отримує очікуваних нею від любові наслідків. Через деякий час після весілля "у голові в паули щось пішло не так" [4, с. 151], оскільки вона вигала досить несподіваний спосіб заробити собі на квартиру – під час поїздки до міста на автомобілі чоловіка вона почала підробляти проституцією (задовго до весілля й дошлюбної вагітності авторська інстанція передбачила, що "тіло паули зробить усе можливе", щоб спромогтися збагатити свою любов будиночком [4, с. 71]. Після того, як Паула, вдруге у своєму житті, почала заробляти гроші, вона стала "actu [насправді] робочою силою, яка реалізує себе, робочим, у той час як досі вона була такою лише potentia [потенційно]" [2, с. 188]. Авторське "я" навіть припускає, що перетворення Паулою власного тіла на товар і засіб виробництва не є зовсім безглуздом, проте одразу ж починає висміювати її намагання, згадуючи лебедів, їхні гнізда й відомий шлягер:

vielleicht kann paula auf diese weise ihrer familie einen festen wohnsitz geben. es ist ein wunder, daß paula es überhaupt so lange ohne diesen ausgehalten hat. wo sie doch schon mit 15 von nichts andrem

als diesem wohnsitz geträumt hat, von weißen gardinen und blitzenden haushaltsgeräten. zu einer geborgenheit gehören auch eigene vier wände und ein dach darüber.

Vielleicht ist das die schance paulas, ein nest zu bauen. paula will es schwalben nachmachen: ein nest bauen. so lautet auch ein beliebter operettenschlager. [4, с. 151-152]

У наведеному фрагменті авторка послідовно позбавляє змісту метафору “вити сімейне гніздо”: “житло”, вжите в прямому значенні, змінюється метафорою “будувати гніздо”, але відразу ж у контексті виникають лебеді, наслідувати котрих хоче Паула. Картинка, що виникає наприкінці – Паула носить галузки й мостить із них гніздо по-справжньому. Так здійснюється “інверсія метафори” (М.-Е. Брунер [3]) – прийом, який передбачає “повернення” метафори на рівень слів, вжитих у прямому значенні. Попри повторюваність цього прийому він майже ніколи не реалізується через однакові засоби – в цьому контексті видається сумнівним висновок польської дослідниці М.Щепаняк щодо внутрішньої структури роману, “чия композиція ґрунтується на схемі “цитата” (міф) – “коментар” (деміфологізація)” [5, с. 299]. До того ж, у процесі розкладання метафори на значення її елементів, Е.Єлінек паралельно веде гру іншими смислами: “можливо, у такий спосіб паула хоче дати своїй сім’ї постійне житло” – “у такий спосіб” – це кохаючись з іншими чоловіками, житло в свідомості Паули й у даному контексті ототожнюється з сексом, зауваження авторського “я” – “диво, що вона взагалі так довго витримала без цього” – отримує цілком очевидні конотації. Із 15 років Паула мріяла не про гардини – на першому місці в її мріях вони опинилися лише після невеликого першого сексуального досвіду, нарешті, відсутнє відчуття захищеності (Geborgenheit), яке може дати надійний дах над головою, розшифровується і як бажання нормальних статевих стосунків із чоловіком – Еріх втратив до Паули інтерес завдогдо весілля. Подібним способом викривається беззмістовність тверджень, які від довгого вживання стали риторичними, завдяки створенню відповідного контексту їхня безглуздість стає очевидною: “ich liebe meinen mann, sagt paula zu diesem manne und zum nächsten und zum übernächsten. und schenkt mir ein bissel geld?” [4, с. 152]. Натомість безглузде нібито порівняння Паули з білочкою доводить: прагнення здобути нерухомість – не виховане соціумом бажання, а природний інстинкт.

Paula denkt nicht daran, daß ein geld, das sie plötzlich hat, auffallen muß. sie will nur sparen, aktion eichhornchen. einiges läßt sie auch in dem kaffeehause. paula will einmal eine wohnung anzahlen [4, с. 152].

Будинок виступає в романі “коханки” основою конфлікту: боротьба жінки за чоловіка виявляється боротьбою за нерухомість, міфологізовані уявлення про любов обов’язково супроводжуються

образом будинку. Завдяки нерухомості здійснюється псевдоемансипація жінки, одночасно із включенням її до матриархальної структури, яка не передбачає, проте, наявності в ній чоловіків. Прагнення будь-що заволодіти будинком прирівнюється до статевого інстинкту та інстинкту виживання.

Література

1. Барт Р. Мифології. – М., 2000. – 320 с.
2. Маркс К. Капітал. Критика політичної економії. – М., 1998. – Т. 1, кн. 1: Процес виробництва капітала. – 891 с.
3. Brunner M.-E. Die Mythenzertrümmerung der Elfriede Jelinek. – Neuried, 1997. – 297 S.
4. Jelinek E. die liebhaberinnen. – Reinbek bei Hamburg, 2006. – 157 S.
5. Szszezanjak M. Dekonstruktion des Mythos in ausgewählten Werken von Elfriede Jelinek. – Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Lang, 1998. – 225 S.

УДК 81'42

Л.В. Зелінська,

Національний університет “Острозька академія”,
м. Острог

АНТИКОЛОНІАЛЬНИЙ ДИСКУРС І ПОСТКОЛОНІАЛЬНА КРИТИКА В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Автор статті використовує сучасний методологічний апарат і аналізує різні розуміння постколоніальної критики вченими України та Росії. Визначено особливі риси постколоніальної критики.

In the paper the author uses modern methodological tools and analyses the different comprehension of post-colonial studies by Ukrainian and Russian scientists. The author defines special features of post-colonial studies.

Неважко розпізнати спільність предмету міжкультурної комунікації у лінгвістиці, цивілізаційної теорії в історії, постколоніальної критики в літературознавстві. Цим предметом є підстави порозуміння людей. Дана стаття, об'єктами якої вибрано дві книги: скорочену версію “Дослідження історії” (1955) британського історика А. Тойнбі [7] та “Орієнталізм” (1978) американського компаративіста арабського походження Е.Саїда [6], – під світлом цивілізаційної теорії доклад-